

▶ POMOČ OTROKOM, KI MOLČIJO

/ Tamara Danieli / Vrtec Hansa Christiana Andersena Ljubljana / Neža Ajdišek / Vrtec Jesenice

▶ Strokovni delavci in starši se na svetovalno službo vrtca najpogosteje obračajo zaradi nemirnih, živahnih, glasnih ali agresivnih otrok, ki tako ali drugače motijo načrtovane vzgojno-izobraževalne dejavnosti, imajo konfliktno odnose s svojimi vrstniki in odraslimi ali pa težave z usmerjanjem in vzdrževanjem pozornosti pri dejavnostih. Redkeje pa se zgodi, da se strokovni delavci ali starši po pomoč obrnejo zaradi otroka, ki je tih, umirjen, molčeč, plah, ki ne sili v ospredje in načeloma ne povzroča »težav«. Ravno zaradi tega otroci, ki jih lahko opišemo kot »molčečneže«, manjkrat pritegnejo našo pozornost. Pogosto jih označimo za »pridne, vodljive, sodelovalne, nekonfliktne«, zraven pa povemo, da so »bolj tihi in se držijo bolj v ozadju, ampak takšni pač so«. Nekateri otroci v vrtcu sploh ne spregovorijo, kljub temu da starši poročajo, da se doma z njimi in sorojenci živahno pogovarjajo. V prispevku se avtorici posvetiva prav tej skupini otrok – otrokom, ki v vrtcu molčijo in ki prav tako kot tisti, ki nas vznemirjajo zaradi svoje glasnosti, potrebujejo našo pomoč ter veliko mero razumevanja in potrpežljivosti. Pojasniti skušava vzroke za otrokovo molčečnost ter nakazati možne strategije pomoči.

Individualne razlike otroki

Nekateri otroci v določenih okoliščinah zaradi različnih razlogov ne govorijo. Tako, kot se odrasli razlikujemo med seboj, tako se tudi otroci: eni so bolj zgovorni, drugi manj, eni bolj odprti, drugi se raje umaknejo in poslušajo, nekateri so bolj glasni, drugi pa bolj tihi ... Gre za temperametne in osebnostne razlike med posamezniki. Temperament lahko opredelimo kot celovito organizacijo relativno trajnih značilnosti v kakovosti in

intenzivnosti posameznikovega čustvenega odzivanja (Goldsmith 1987, v Zupančič 2004). Gre za posameznikov značilen način odzivanja na okolje, ki ima biološko podstat. Tako lahko opazimo temperametne razlike med posamezniki že v prenatalnem obdobju in pri novorojencih. Osebnost običajno definiramo kot konceptu temperamenta nadreden koncept, saj jo lahko opredelimo kot celoto posameznikovih razmeroma trajnih telesnih, vedenjskih in duševnih značilnosti (Musek,

1993). Ker namen pričujočega prispevka ni razmejevati med obema konceptoma, se avtorici osredotočava le na temperamente značilnosti, saj so temperamentne značilnosti vsaj v prvih letih življenja v ospredju, ostali vidiki osebnosti pa šele kasneje (Zupančič 2004; glej tudi: Musek 1993; Avsec 2010). Obstajajo različne tipologije temperamentov. Najstarejša in v popularni psihologiji pogosto citirana, je tipologija, ki izhaja iz antike. Gre za Hipokrat-Galenovo tipologijo štirih

temperamentov. V skladu s to tipologijo se lahko ljudi umesti v štiri temperamentne tipe: sangvinike, flegmatike, kolerike in melanholike (Musek 1993). V razvojni psihologiji pa se je najbolj uveljavila tipologija Thomasa in Chessa (v: Zupančič 2004), ki sta identificirala devet primarnih vzorcev odzivanja. Že pri trimesečnih dojenčkih sta avtorja ugotavljala razlike v primarnih vzorcih odzivanja (v ravni dejavnosti, ritmičnosti, odkrenljivosti, približevanju-umiku, prilagodljivosti, obsegu pozornosti in vztrajnosti, moči odzivanja, pragu odzivanja in kakovosti razpoloženja). Nadalje sta avtorja večino otrok na podlagi določenih komponent temperamenta razvrstila v tri tipe temperamenta: lahko vzgojiljive, težavne in počasne.

Ko govorimo o otrocih, ki v različnih okoliščinah ne želijo besedno komunicirati, izkušnje iz prakse kažejo, da gre v besednjaku Thomasa in Chessa pogosto za počasne otroke, če iščemo vzporednice s tipologijo petih temperamentnih tipov Caspija in sod. pa otroke z zavrtim in zadržanim temperamentom - torej tiste, ki imajo težave pri sprejemanju novosti, pri prilagajanju na spremembe, ki imajo v socialnih stikih več težav in čutijo več anksioznosti ter večkrat težijo k umiku. Pomembno je, da smo pozorni na te otroke, saj empirični podatki kažejo, da so imeli posamezniki z zavrtim temperamentom več težav v otroštvu, pa tudi v kasnejših razvojnih obdobjih (v obdobju mladostništva in zgodnje odraslosti). Kasneje so kazali več težav ponotranjanja, nizko stopnjo socialne opore ter pogosto depresivnost (Zupančič in Kavčič 2004).

Vloga svetovalne službe vrtca

Med nalogami, ki jih opravlja svetovalna služba v vrtcu, so tudi dejavnosti pomoči (Kurikularna komisija za svetovalno delo, 2008). Dejavnosti pomoči so namenjene vsem udeležencem vzgojno-izobraževalnega procesa v vrtcu (otrokom, staršem, strokovnim delavcem vrtca, vodstvu) in zajemajo vse tiste dejavnosti, ki so odgovor na potrebo po pomoči kateregakoli od teh udeležencev. Pri pomoči otrokom, ki molčijo, je lahko svetovalna služba vrtca tista, ki prevzame koordinacijo in naloge pomoči, vendar pa se je potrebno zavedati, da mora biti pomoč celostna in da je lahko uspešna le ob pripravljenosti za skupno sodelovanje vseh vpletenih udeležencev: staršev in strokovnih delavcev v oddelku. Pomoč je lahko neposredna (npr. nudenje individualne pomoči otrokom, spremljanje

otrokovega razvoja in napredka), pogosto pa so oblike pomoči tudi posredne (npr. (po)sve-tovalni razgovori s starši, strokovnimi delavci, posredovanje ustreznih informacij, napotitev na ustrezne zunanje institucije). Pri pomoči molčečim otrokom sta pomembni obe obliki pomoči: tako neposredna kot tudi posredna. Zaradi same narave otrokovih težav pa bo morda vsaj v začetku v ospredju posredna oblika pomoči (posvetovalno delo s starši in strokovnima delavcema v oddelku) in šele kasneje tudi neposredne oblike pomoči (npr. individualno delo z otrokom).

Možni vzroki za otrokove težave

Pri iskanju ustreznih strategij pomoči otrokom, ki v vrtcu ne govorijo, moramo najprej razmisliti o vzrokih za otrokovo vedenje. Med vzroki, ki lahko botrujejo otrokovi molčečnosti, smo že omenili otrokove temperamentne in osebnostne lastnosti. Izkušnje iz prakse kažejo, da pogosto pri otroci, ki molčijo, ugotavljamo značilnosti zadržanega temperamenta ali temperamenta s pretiranim nadzorom. To pomeni, da so v ozadju otrokove molčečnosti tudi določene genetske dispozicije, ki jih velja upoštevati in se jih zavedati, vendar to ni »opravičilo«, da otroku, ki v vrtcu ne govori, ne bi nudili pomoči. Zavedati se moramo, da je besedno komuniciranje tisto, ki otroku omogoča, da kompetentno sodeluje pri dejavnostih, v socialnih odnosih z vrstniki in odraslimi, v šoli pa je kompetentno besedno izražanje tudi pomemben dejavnik učenčeve učne uspešnosti, zaradi česar je pomembno, da se otrok (ki to zmore) sporazume tudi z govorom.

Morda je molk otrokov obrambni mehanizem, s pomočjo katerega kontrolira svoje okolje, ker zanj predstavlja frustracijo. Z molkom se otrok »zavaruje« pred možnimi negativnimi posledicami (npr. zavrnitev s strani vrstnikov, zasmehovanja zaradi napačnega odgovora, strah pred zasmehovanjem zaradi nepoznavanja jezika). Molk pa je lahko tudi zelo učinkovito komunikacijsko sredstvo, saj lahko otrok z molkom »pripoveduje«, da mu nekaj ne ustreza. Na to možnost moramo pomisliti predvsem, kadar se otrok, ki je sicer komuniciral z okolico, nenadoma zavije v molk. Sprememba v njegovem vedenju je lahko povezana tudi z doživljanjem večje stiske, zato tak otrok potrebuje še večjo mero naše pozornosti in pomoči. Molk pa je lahko pri otroku tudi le prilagoditvena reakcija na stresno situacijo. Pogosto vidimo, da nekateri otroci v obdobju uvajanja in prilagajanja na vrčevsko okolje ne želijo komunicirati. Pri

njih težave običajno izzvenijo, kakor hitro se čutijo dovolj varne in se prilagodijo na novo okolje.

Pri otrocih, ki molčijo, moramo v predšolskem obdobju biti pozorni tudi na to, da se kot vzrok njihove molčečnosti izključijo različne organske motnje, govorno-jezikovne motnje (npr. jecljanje, večji razvojni zaostanki na področju govora in jezika) ali druge razvojne motnje (npr. motnje avtističnega spektra). Zato je smiselno, da ob sumu, da gre morda za navedene težave, otroka pregleda in ga po potrebi ustrezno napoti naprej tudi izbrani pediater ter klinični psiholog. Med možnimi vzroki za otrokov molk v vrtcu je tudi dokaj redka in kompleksna motnja, selektivni mutizem. Glede na Mednarodno klasifikacijo bolezni (ICD-10, Version 2010) spada selektivni ali elektivni mutizem med vedenjske in čustvene motnje, natančneje med motnje v socialnem funkcioniranju z začetkom v otroštvu ali mladostništvu. Ta izjemno kompleksna motnja se kaže kot izrazita selektivnost pri govorni komunikaciji – otrok, ki je sicer govorno kompetenten, v določenih okoliščinah ne govori (npr. v vrtcu, v šoli, v javnosti, z odraslimi). Diagnozo selektivnega mutizma ali katerekoli druge motnje mora postaviti za to ustrezno izobražen strokovnjak (zdravnik pediater, pedopsihiater, klinični psiholog).

V ozadju otrokovega molka je lahko tudi nerazumevanje ali nezmožnost kompetentnega izražanja v slovenskem jeziku oz. v jeziku, ki se govori v vrtcu. Izkušnje kažejo, da imajo otroci iz jezikovno-mešanih okoljih, ki doma pretežno ne govorijo slovenskega jezika, včasih težave in se ne čutijo dovolj kompetentne za sporazumevanje v slovenskem jeziku, saj to ni njihov materni jezik. Šele, ko občutijo »dovolj udobja« za komunikacijo v slovenskem jeziku, bodo začeli besedno komunicirati. Čeprav so lahko vzroki za otrokovo molčečnost zelo raznoliki, pa pri zagotavljanju pomoči velja upoštevati priporočilo, da se moramo strokovni delavci, starši in drugi strokovnjaki, ki se ukvarjamo z otrokom, zavedati, da otrok potrebuje veliko mero razumevanja, pozitivnih spodbud ter občutka varnosti in sprejetosti.

Kaj lahko storimo strokovni delavci v vrtcu?

Kot smo že omenili, je izjemnega pomena pri zagotavljanju ustreznih strategij pomoči sodelovanje med starši ter strokovnimi delavci vrtca, saj je potrebno otroku zagotoviti okolje, v katerem bo čutil dovolj varnosti, da

bo lahko tudi s pomočjo govora gradil svoje kompetence na različnih področjih funkcioniranja. V nadaljevanju podajava nekaj strategij in priporočil, ki jim lahko sledimo pri pomoči otrokom, ki molčijo (povzeto po Coiffman-Yohros, nd.) in ki so se v praksi izkazale kot učinkovite. Opozoriti velja, da teh strategij in priporočil ne gre jemati kot receptov, ki jim »slepo sledimo«, temveč je pri obravnavi otrok vedno potrebno izhajati iz poznavanja konkretnega otroka ter v dogovoru in sodelovanju z otrokovimi starši. V kolikor otroka obravnavajo tudi v drugih institucijah, se je smiselno povezati s strokovnjaki in jih prositi za priporočila pri delu z otrokom.

- ▶ Otroka ne silimo, da govori. Ne grozimo mu s posledicami njegovega nekomuniciranja (npr. če ne boš odgovoril, se ne boš smel igrati v kotičku).
- ▶ Otroka pri skupnih dejavnostih ne izostavljamo ter ne zahtevamo, da mora verbalno sodelovati, če tega še ne zmore. Omogočimo mu, da sam izrazi željo po komunikaciji in sodelovanju. Potrebno je otroka opazovati in ugotoviti, katere so tiste situacije, ki ga obremenjujejo (se še bolj zapira vase) in katere so tiste, ki mu pomagajo, da na svoj lasten način komunicira z okolico.
- ▶ Če otrok spregovori, mu omogočimo, da komunicira ne glede na tematiko, ki jo trenutno obravnavajo v skupini, in tudi ostalim otrokom razložimo, zakaj.
- ▶ Otroka ne silimo v interakcije ali sodelovanje in se ne osredotočamo le na verbalni odziv, dokler se ne čuti varnega in sproščenega.
- ▶ Otroku moramo omogočiti, da se počuti varno in prijetno tudi brez začetne komunikacije. Ko vidimo, da pri neki dejavnosti zelo uživa in da je to njegovo močno področje, mu povemo, da smo to opazili, ga večkrat povabimo k tej dejavnosti in ga pohvalimo, če mu nekaj dobro uspe.
- ▶ Otroku omogočimo, da lahko svoje potrebe in želje izrazi tudi neverbalno (npr. s krenjo, simbolom, risbo, očesnim kontaktom).
- ▶ Otroku omogočimo sodelovanje pri vseh načrtovanih vzgojno-izobraževalnih dejavnostih, četudi je potrebna govorna komunikacija. Otroku omogočimo, da sodeluje na drugačen način – npr. pri dramatizaciji ima lahko vlogo, pri kateri ni potrebno govoriti ali pa se lahko izrazi s pantomimo. Izbiramo dejavnosti, kjer

- otrok lahko pride tudi z neverbalno komunikacijo do izraza. Izbiramo igre vlog (npr. Drevo), kjer ima otrok kljub temu, da pomembno vlogo (brez drevesa ne bi mogli zaigrati zgodbe – vsak element v sceni je pomemben).
- ▶ Pri dejavnostih otroku omogočimo, da sodeluje v manjših skupinah ali le v paru, saj so otroci, ki molčijo, tudi sicer nagnjeni k umiku in čutijo večjo mero anksioznosti v socialnih situacijah. Če se pogovarja z enim otrokom, naj bo ta njegov most do širše komunikacije.
 - ▶ Tudi navezovanje stikov z odraslim naj poteka v interakciji »ena na ena«, preden otrok zaupa vase in spregovori (npr. pri igri v kotičku).
 - ▶ Starše vprašajmo, kaj so otrokove najljubše dejavnosti doma in jih skušajmo ponuditi tudi v vrtcu.
 - ▶ Govor spodbujajmo na nevsiljiv in mehak način: uporabimo telefone, zaslone, lutke, da bi otrok lahko komuniciral skozi te projekcijske pristope (ko npr. prevzame identiteto nekoga drugega). Uporaba lutk se je v praksi pogosto izkazala kot zelo učinkovita, saj je otroku dala potrebno sproščenost pri komunikaciji.
 - ▶ Zavedajmo se, da je anksioznost eden izmed ključnih dejavnikov otrokove molčečnosti, zato spodbujajmo varnost in pozitivno samopodobo. Otroku moramo dati občutek, da je kompetenten in sprejet.
 - ▶ Pozorni bodimo tudi na morebitno spremembo dnevne rutine – o tem se z otrokom pogovorimo, spremembo napovejmo, saj lahko odmik od poznanega poteka dneva povzroči dodatno anksioznost. Strokovni delavci moramo biti dosledni, a hkrati topli, sprejemajoči.
 - ▶ Vključimo različne dejavnosti, ki povečujejo samospoštovanje. Pohvalimo ga, kadar npr. dobro sodeluje pri dejavnosti (tudi če ničesar ne govori), izpostavimo

njegove pozitivne lastnosti ali močna področja pred drugimi otroki (npr. razstavimo njegovo risbo, opazimo njegov trud pri pospravljanju igralnice ...).

- ▶ Otroke naučimo, kako se sprostiti (npr. globoko dihanje, vizualizacija). Tudi motorična aktivnost prispeva k sprostitvi napetosti.
- ▶ Otroka pohvalimo, kadar kaj pove ali pokaže željo po komunikaciji.

Na tem mestu sva našli le nekaj strategij, ki so lahko v pomoč ali pa kot izhodišče pri iskanju različnih možnosti za pomoč otroku, ki molči. Poudariti pa velja, da bo otrok spregovoril le tedaj, ko se bo čutil dovolj varnega in sprejetega, zato je na prvem mestu, da kot odrasli prispevamo k oblikovanju takšnega okolja, v katerem se bo otrok počutil sproščeno, neogroženo in ljubljeno.

Literatura

- Avsec, A. (2010). Psihodiagnostika osebnosti. Ljubljana: Oddelek za psihologijo UL.
- Coiffman-Yohros, S. (nd.). Helping a child with selective mutism. Sneto dne, 30. oktobra 2011, z: <http://www.selectivemutismfoundation.org/sound.html>
- ICD-10. Version 2010. Sneto dne, 30. oktobra 2011, z: <http://apps.who.int/classifications/icd10/browse/2010/en>
- Musek, J. (1993). Znanstvena podoba osebnosti. Ljubljana: Educy.
- Kurikulana komisija za svetovalno delo (2008). Programske smernice: svetovalna služba v vrtcu. Ljubljana: ZRSŠ.
- Zupančič, M. (2004). Razvoj čustev in temperament ter osebnost v obdobju dojenčka in malčka. V L. Marjanovič Umek in M. Zupančič (ur.), Razvojna psihologija (str. 232-254). Ljubljana: ZIFF.
- Zupančič, M. in Kavčič, Tina. (2004). Temperament in osebnost v zgodnjem otroštvu. V L. Marjanovič Umek in M. Zupančič (ur.), Razvojna psihologija (str. 350-362).